

Az egyéni és csapatsportolók pszichoaktív szerhasználatát vizsgáló szakirodalom áttekintése

Literature review of psychoactive substance use among individual and team-sports athletes

Márványkövi Ferenc^{1,2}, Gál Andrea², Vingender István³

¹Magyar Addiktológiai Társaság, Budapest

²Testnevelési Egyetem, Budapest

³Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar,
Alapozó Egészségtudományi Intézet, Budapest

E-mail: marvanykovi@gmail.com, gal.andrea@tf.hu,
vingenderi@se-ctk.hu

Összefoglaló

A sporttudomány területén az elmúlt 15-20 évben folytatott vizsgálatok rávilágítottak arra, hogy a versenyszerűen sportolók körében is elterjedt az alkohol- és kábítószer-fogyasztás, valamint a dohányzás (pszichoaktív szerfogyasztás). A versenysport és a pszichoaktív szerfogyasztás összefüggéseinek vizsgálatában az egyik legújabb aspektus az egyéni és a csapatsportolók rizikóprofiljának feltárása. Míg a témával kapcsolatos publikációk száma hazai viszonylatban elenyésző, a nemzetközi tudományos porondon időközben számos releváns tanulmány született. Jelen vizsgálat célja, hogy 2002-ig visszamenőleg áttekintse az egyéni és a csapatsportokat űző sportolók alkohol és kábítószer-fogyasztásával, valamint dohányzási szokásaival foglalkozó legfontosabb tudományos folyóirat-cikkeket. A témában összesen 26 teljes terjedelmű, lektorált folyóiratokban megjelent írást találtunk és dolgoztunk fel. Ezek eredményeiből az a konklúzió vonható le, hogy különbségek figyelhetők meg az egyéni és a csapatsportolók rizikóprofilját illetően, különösen az alkoholfogyasztás tekintetében. A csapatsportolók, és elsősorban a férfiak körében jellemzőbbek az alkoholfogyasztás különböző kockázatos formái (pl. a rohamivás), s ezek különböző funkcionális szerepeket töltenek be. A marihuána-fogyasztást tekintve az egyéni sportágak rizikótényezőt jelenthetnek. Az egyéni és a csapatsportolók eltérő rizikóprofiljának pontosabb leírásához és megértéséhez olyan további, módszertanilag szigorú vizsgálatok szükségesek, amelyek komplex módon veszik figyelembe a szerhasználatot valószínűsítő pszicho-szociális tényezők együttes szerepét.

Kulcsszavak: egyéni sport, csapatsport, alkoholfogyasztás, drogfogyasztás, dohányzás

Abstract

Scientific research carried out in the field of sports has revealed that alcohol, illicit drug use as well as tobacco use are all also present among competitive sports-athletes. One of the most up-to-date aspects in the examination of the relationship between competitive sport and psychoactive substance use is focussing research on the risk profile of individual and team sport athletes. The number of publications on this topic is rather sparse in Hungary, while a

great number of scientific articles have been published internationally level. The main purpose of this study is to review the most current literature dating back to 2002 on alcohol and illicit drug consumption and smoking behaviour of athletes participating in individual and team sports. A total of 26 full-length, peer-reviewed articles have been found and analysed. The literature reviewed highlights differences in the risk profile of individual and team athletes, primarily in the use of alcohol. Team athletes, mainly men, are more likely to engage in risky alcohol consumption (binge-drinking), which is linked to different functions. In relation to marijuana use, participating in individual sports can be considered as a risk. In order to better describe and understand the different risk profile of individual and team sport athletes, additional standardised research is needed which takes into account other relevant predictors such as psychosocial factors in a more complex manner.

Keywords: individual sport, team sport, alcohol use, drug use, smoking

Bevezetés

Jóllehet a sportolás fontos szerepet játszik a káros szenvedélyek kialakulásának megelőzésében (Pikó, 2000; Mikulán és mtsai, 2010), az utóbbi bő másfél évtizedben végzett kutatások megkérdőjelezték a sport, azon belül is a versenysport védőfaktor szerepét az alkoholfogyasztással, a rekreációs céllal történő kábítószer-fogyasztással, valamint a dohányzással szemben (Vingender, 2003; Lisha és Sussman, 2010; Cottler és mtsai, 2011; Pinczés és Pikó, 2013a; Grace és mtsai, 2017). Sőt, egyes tanulmányok rávilágítottak arra, hogy a versenysport és a pszichoaktív szerfogyasztás között szoros összefüggés tapasztalható a rohamivás (Grossbard és mtsai, 2007; Veliz és mtsai, 2015) a marihuána fogyasztás (Diehl és mtsai, 2014; Brisola és mtsai, 2016) vagy a dohányzás terén (Peretti-Watel és mtsai, 2003; Pinczés és Pikó, 2013b; Cronin és mtsai, 2014).

A sporttal, illetve a versenysporttal járó pszichoaktív szerfogyasztás alaposabb megértéséhez fontos szempontot jelent az egyéni és csapatsportok mentén történő vizsgálódás, hiszen ahogyan arra egyes szerzők rávilágítanak (Perkins, 2002; Ford, 2007; Grossbard és mtsai, 2009), az egyéni és a csapatsportok eltérő pszicho-szociális környezete különböző pszichoaktív szerhasználati mintázatokat eredményez. A témában mindez idáig csak szerény számú magyar nyelvű tanulmány jelent meg, ezzel szemben a nemzetközi szakirodalom jelentősen gazdagodott, és áttekintésük elsősorban azért indokolt, mert ösztönzőleg hathat a hazai kutatásokra. A sportági típus és a szerhasználat közötti összefüggések vizsgálata egyben lehetővé teheti a közeli jövőben a sportági diffe-

renciákat is szem előtt tartó prevenció és intervenció módszerek és szolgáltatások kidolgozását, alkalmazását, amely nem csak az iskolai pedagógusok, hanem a versenyzőket felkészítő edzői stáb számára is hasznos lehet.

Jelen tanulmány bemutatja és összegzi azokat az elmúlt bő másfél évtizedben született legfontosabb publikációkat, amelyek a sportág típus és a pszichoaktív szerhasználat közötti összefüggések feltárására fókuszáltak. Ennek köszönhetően lehetővé válik

- az egyéni és csapatsportokban versenyző sportolók szerhasználati mintázatainak leírása, jellemzése,
- az egyéni és csapatsportokban versenyző sportolók szerhasználatát befolyásoló háttértényezők leírása, jellemzése, valamint
- az egyéni és csapatsportokban versenyző sportolók szerfogyasztására irányuló kutatási hiányterületeinek feltárása, illetve további kutatási kérdések megfogalmazása.

Anyag és módszerek

A témában 2002 és 2018 között megjelent releváns cikkek felkutatásához két adatbázist használtunk: az OVID PsycINFO és az EBSCO SPORTDiscus elnevezésű digitális adatbázisokat. A leghatékonyabb találati arány elérésnek érdekében mindkét adatbázis esetében a következő keresőszavakat az alábbi keresőkombinációban alkalmaztuk:

drug use, drug abuse, substance abuse, illicit drug use, illicit drugs, alcohol, alcoholism, alcohol abuse, alcohol misuse, binge drinking, marijuana, cannabis, pot, weed, THC, tobacco use, smoking AND team sport, individual sport, sport type, type of sport, competitive sport.

A keresést úgy állítottuk be, hogy az 1. a címben, 2. az absztraktban, 3. a kulcsszavakban és a 4. teljes szövegben is kutassa a megadott keresőszavakat.

A cikkek kiválasztásának szelekciós kritériumai az alábbiak voltak:

1. 2002 és 2018 között történő megjelenés.
2. Olyan publikációk, amelyekben az egyéni és csapatsport felbontás elsődleges vagy másodlagos vizsgálati szempont volt.
3. Olyan publikációk, amelyek élsportolókra (pl.: válogatottakra), élsport közeli versenysportolókra (pl.: sportiskolások, Észak-Amerikai NCAA 1., 2. és 3. divíziókban sportolók), vagy valamilyen szervezett keretek között sportoló és versenyző sportolókra irányultak (iskolai, egyetemi egyesületi). A rekreációs jelleggel űzött (szabadidősport) sportok nem kerültek az elemzés fókuszába.
4. Angol nyelven írott cikkek voltak (ez alól csak a magyar nyelven megjelent, a témában releváns hazai publikációk esetében tettünk kivételt – ezek a cikkek nem is szerepeltek a fent említett adatbázisokban).
5. Lektorált szaklapban megjelent teljes terjedelmű cikkek voltak.
6. Kizárólag pszichoaktív szerek használatára irányultak (alkohol, füst és füst nélküli dohánytermékek, kábítószer, visszaélés-szerűen használt gyógyszerek), de teljesítményfokozó szerekre (dopping) nem.

7. Ingyenesen elérhető és letölthető cikkek voltak.
8. A keresés során összesen 24 angol nyelvű folyóirat-cikk felelt meg a kritériumoknak, melyek mellett további két hazai, csak magyar nyelven megjelent publikációt vettünk figyelembe. Így összességében 26 folyóirat-cikk került áttekintésre.

Eredmények

Az általunk azonosított folyóirat-cikkek közül 3 vizsgálat célcsoportját képezték élsportolók, 4 cikkét élsport közeli versenysportolók (NCAA versenyzők), míg a fennmaradó 19 cikk fókuszában valamilyen szervezett keretek között sportolóokra és versenyzőkre irányultak (sportiskolai, iskolai, egyetemi, egyesületi keretek). Az **1. táblázat** az élsportolók, illetve az élsport közeli sportolók között végzett kutatások főbb ismérveit tartalmazza. A témával kapcsolatos kutatások legjellemzőbb vizsgálati módszere a keresztmetszeti vizsgálat volt (21 cikk). A fogyasztott szerek tekintetében a publikációk túlnyomó többsége (22 cikk) foglalkozik alkoholfogyasztással, annak különböző formáival és észlelt következményeivel, kisebb részük pedig a dohányzással (13 cikk) és a kábítószer-fogyasztással (9 cikk). A kábítószer tekintetében a szerzők elsősorban a marihuána használatát vizsgálták.

Több kutatás is rávilágít arra, hogy a csapatsportolók alkoholfogyasztásra vonatkozó rizikóprofilja alapvetően kedvezőtlenebb, mint az egyéni sportolóké. Ez egyrészt megállapítható az alkoholfogyasztás elmúlt havi és az elmúlt kétheti prevalencia-értékére vonatkozóan (Peretti-Watel és mtsai, 2002; Peretti-Watel és mtsai, 2003; Lorente és mtsai, 2004; Terry-McElrath és O'Mal, 2011; Lane és DeCamp, 2017), az egy alkalommal elfogyasztott alkoholos italok számának tekintetében (O'Brien és mtsai, 2007; Partington és mtsai, 2013; Zhou és mtsai, 2015), valamint az alkohol kipróbálása és a hetente több alkalommal történő fogyasztásának viszonylatában is (Lisha és mtsai, 2014; Kulesza és mtsai, 2014). Mindezen túl az egyéni sportokban szereplőkhöz képest a csapatsportolóknál jellemző a rohamivás gyakori előfordulása (Brenner és Swanik, 2007; Ford, 2007; Wichström és Wichström, 2009; Mikulán és Pikó, 2012; Partington és mtsai, 2013; Zhou és mtsai, 2015; Wyrick és mtsai, 2016; Boyes és mtsai, 2017; Lane és DeCamp, 2017). A csapatsportolók elmúlt 30 napra, illetve az elmúlt 2 hétre vonatkozó rohamivás prevalencia értékei inkább a fiúknál és a férfiaknál magasabbak, de tapasztalták női labdarúgók, illetve középiskolás leányok körében is (Peretti-Watel és mtsai, 2002 és 2003; Ford, 2007; Boyes és mtsai, 2017).

Kisebbségben vannak azok a vizsgálatok, amelyek azt állítják, hogy az alkoholfogyasztás és annak kockázatos formái inkább az egyéni sportolókra (és ezen belül is egyes egyéni sportágakra) jellemzőbbek. Peretti-Watel és mtsai szerint (2003) az egyéni sportágakban (különösen: snowboard, síelés, ejtőernyős ugrás, kajak és vitorlázás) induló férfiversenyzők gyakrabban fogyasztanak alkoholt, míg Martens és mtsai (2006) kutatásukban más egyéni sportágakkal kapcsolatban (úszás, műugrás) állapították meg, hogy – a gyakrabban történő alkoholfogyasztás mel-

1. táblázat. Az áttekintett szakirodalom főbb jellemzői és megállapításai: élsportolók, élsport közeli sportolók

Table 1. Study characteristics and main findings: elite athlete, near-elite athlete

Szerzők	Minta összetétele	Főbb megállapítások
Peretti-Watel és mtsai, 2003	N=458 Életkor: 16-24 év	Csapatsportolók nagyobb valószínűséggel fogyasztanak havi rendszerességgel alkoholt, különösen a női sportolók. Egyéni sportolók körében gyakoribb a havi rendszerességű marihuána fogyasztás (nők) és alkoholfogyasztás (férfiak).
Martens és mtsai, 2006	N=298 (NCAA 1. Divízió) *Átlagéletkor: 19.5 év	A csapatsportolókhoz képest az egyéni sportokat űzőkre (úszók és műugrók) jobban jellemző az elmúlt 2 hétben történő rohamivás, rendszeresebben fogyasztanak alkoholt, valamint több italt fogyasztanak egy hét alatt.
Brenner és Swanik, 2007	N=720 (ebből 376 NCAA 1. Divízióbeli sportoló) *Életkor: pontosan nem ismert (a minta 76%-a 21 évnél fiatalabb)	Csapatsportolók gyakrabban vesznek részt rohamivásban, mint az egyéni sportolók. Az egyéni sportágak közül a nők esetében a teniszben, a férfiak esetében a futószámokban induló versenyzők között magasabb az elmúlt 2 hétben történő rohamivás előfordulása.
O'Brien és mtsai, 2007	N=302 Életkor: 18 év feletiek	A sportolás szintjétől függetlenül a kockázatos alkoholfogyasztás (az egy alkalommal elfogyasztott 6-nál több alkoholos italok száma, a gyakori alkoholfogyasztás, és az egy alkalommal elfogyasztott alkoholos italok magas száma) a csapatsportolókra és a férfiakra jellemzőbb.
Martinsen és Sundgot-Borgen, 2014	N=677 Átlagéletkor: 16.5 év	Csapatsportolók háromszor nagyobb valószínűséggel fogyasztanak füst nélküli dohányterméket (snüssz), mint az egyéni sportolók. Alkoholfogyasztás gyakoriságának tekintetében nincs különbség az egyéni és a csapatsportolók között.
Wyrick és mtsai, 2016	N=2 956 (ebből 1162 NCAA 1. Divízióbeli sportoló) *Életkor: 18-25 év	A csapatsportolók között gyakoribb az alkoholfogyasztáshoz köthető problémák előfordulása, mint amilyen a fejfájás, másnaposság, edzésről történő késés.
Taylor és mtsai, 2017	N=283 (ebből 162 NCAA 1. Divízióbeli sportoló) *Életkor: 18-27 év	Nincs szignifikáns különbség egyéni és csapatversenyzők között az egy alkalommal elfogyasztott alkoholos italok száma, a fogyasztás heti gyakorisága, és az egy héten elfogyasztott alkoholos italok számának tekintetében.

*NCAA: National Collegiate Athletic Association

lett – a rohamivásban is nagyobb valószínűséggel vettek részt. Brenner és Swanik (2007) szerint az egyéni sportágak közül a nők esetében a teniszben, a férfiak esetében a futószámokban induló versenyzők között magasabb az elmúlt 2 hétben történő rohamivás előfordulása.

Pinczés és Pikó (2103b) – nemtől függetlenül – is az egyéni versenysportok rohamivást valószínűsítő hatását hangsúlyozták.

Mindezen túl az egyéni és a csapatsportban történő együttes szereplés akár kiemelt rizikót is jelenthet mind a rohamivás, mind az egy héten elfogyasztott alkoholos italok viszonylatában (Kulesza és mtsai, 2014; Boyes és mtsai, 2017). Három vizsgálat ugyanakkor nem talált különbséget a csapatsportolók és az egyéni sportolók alkoholfogyasztási mintázata között (Mays és mtsai, 2010; Martinsen és Borgen, 2014; Taylor és mtsai, 2017).

A kutatások egybehangzóan állapítják meg, hogy a csapatsport alapvetően védőfaktoroként működik a marihuána és más kábítószeres használatának tekintetében (Wichstron és Wichstrom, 2009; Terry-McElrath és O'Mal, 2011; Lisha és mtsai, 2014; Boyes és mtsai, 2017). Ugyanakkor Ford (2007) és Veliz és munkatársai (2013) néhány érdekességre is

felhívták a figyelmet: a labdarúgók, a női labdarúgók, valamint a férfi jégkorongosok esetében nem érvényesül a csapatsportok kábítószer-használattal szembeni protektív hatása.

Ezzel egybecsengve az egyéni sportokban történő szereplés inkább valószínűsíti a kábítószer-fogyasztást. Peretti-Watel és mtsai (2002) először középiskolásokat vizsgálva arra jutottak, hogy az egyéni sportokat űző és atletizáló fiúk esetében jellemzőbb a marihuána használat. Peretti-Watel és munkatársai (2003) később azt is megállapították, hogy az egyes egyéni sportokat (snowboard, síelés, ejtőernyőugrás, kajak és vitorlázás) űző férfiak körében gyakoribb a marihuána fogyasztás, míg Sekulic és mtsai (2014) azt találták, hogy az egyéni sportokat űző leányok nagyobb gyakorisággal használnak különböző kábítószereket (főként marihuánát), illetve visszaélés-szerűen recept nélküli nyugtatószereket. Hasonló eredményre jutottak Zenic és mtsai (2015) is, akik szintén egyéni sportokban versenyző leányok esetében tapasztaltak gyakrabban előforduló kábítószer-használatot. Mikulán és Pikó (2012) szerint az egyéni versenysportolók között nagyobb a kábítószereket kipróbálók és az elmúlt 30 napban fogyasztók aránya, de ez az eltérés statisztikailag nem volt szig-

nifikáns, illetve többváltozós elemzés során az egyéni sportágban történő versenyzés nem bizonyult a kábítószer-fogyasztás valós prediktorának. Ford (2007) ugyanakkor azt találta, hogy az egyes egyéni számokban, mint a futószámokban és az úszásban induló versenyzők körében (főként nők esetében) kevésbé jellemző a kábítószer-használat.

Jóval ellentmondásosabbak a sportági típus és a dohányzás közötti összefüggéseket vizsgáló kutatások eredményei. A témában írt publikációk egy része a csapatsportok protektív szerepét hangsúlyozza a dohányzás kialakulásával, az elmúlt havi prevalenciával, valamint a rendszeres dohányzással szemben (Wichstrom és Wichstrom, 2009; Terry-McElrath és O'Mal 2011; Boyes és mtsai, 2017). Különösképpen a leányok körében erős ez a védőhatás (Boyes és mtsai, 2017). Utóbbi szerzők úgy látják, hogy leányok esetében nem csak a csapatsport, hanem a csapatsport-egyéni sport kombinációja is véd a dohányzással szemben.

Más szerzők ugyanakkor azt hangsúlyozzák, hogy a csapatsportban való részvétel a dohányzásra nézve inkább rizikótényező, mintsem védőfaktor. Az iskolai csapatsportok növelik a dohányzás előfordulásának valószínűségét (Fujimoto és mtsai, 2012), a csapatsportot űzők nagyobb gyakorisággal dohányoznak, mint az egyéni sportolók, és főként a leányokra igaz ez (Sekulic és mtsai, 2012), míg a csapatsportban való részvétel fiúk esetében növeli a napi szintű dohányzás valószínűségét is (Sekulic és mtsai, 2014). Mikulán és Pikó (2012) úgy találták, hogy az egyéni sportolók között kevesebb a dohányzást kipróbálók aránya, és a csapatsportban való szereplés növeli a dohányzás korai kipróbálásának valószínűségét. Mindezen túl a csapatsportokban szereplők nagyobb gyakorisággal fogyasztanak füst nélküli dohányterméket is (Martinsen és Borgen, 2014; Boyes és munkatársai, 2017), mint az egyéni sportolók. Kulesza és mtsai (2014) pedig arra hívták fel a figyelmet, hogy az egyéni és csapatsportokat egyaránt űzők között nagyobb a dohányzást kipróbálók, illetve a jelenleg is dohányzók aránya azokhoz képest, akik csak egyéni vagy csak csapatsportokban szerepelnek.

Az egyéni sportágak és a dohányzás tekintetében szintén számos egymásnak ellentmondó eredményre jutottak a különböző vizsgálatok: az egyéni sportok egyrészt védenek a dohányzással szemben, mind a kipróbálás, mind a gyakoribb dohányzást illetően (Sekulic és mtsai, 2014). A leányok esetében különösen erősnek mondható az egyéni sportágak protektív szerepe (Boyes és mtsai, 2017). Peretti-Watel és mtsai (2002) ugyanakkor rámutattak, hogy az atletizáló fiúk nagyobb valószínűséggel dohányoznak napi rendszerességgel, illetve a más egyéni sportokat űző fiúk nagyobb eséllyel gyújtanak rá napi szinten pár szál cigarettára. Ezzel egybecseng Pinczés és Pikó (2013b) vizsgálata, akik serdülőkorú versenysportolókat vizsgálva megállapították, hogy az egyéni sportolók között nagyobb azok aránya, akik életük során már kipróbálták a dohányzást.

A sportági típus hatásának figyelembevételén kívül a témában megjelent publikációk más, a szerhasználatot befolyásoló háttértényezők szerepét is vizsgálták. A sportolók alkoholfogyasztása háttérben álló faktorok alapvetően öt nagy csoportra osztha-

tók. A szocio-demográfiai változókon kívül (nem, kor, származás) elsőként a sportoláshoz, a sportolói életmódhoz köthető rizikótényezőket nevesítik meg a szerzők. Az iskolai kereteken kívüli, sportolással töltött órák alacsony (fiúk esetében) és magas száma (leányok) (Peretti-Watel és mtsai, 2002), a két óránál tovább tartó edzések, a gyakori heti edzésszám (Peretti-Watel és mtsai, 2003), az egyesületi keretek között zajló sportolás, a versenysport közepes szintje (regionális szint), a heti 3-5 edzésszám (Lorente és mtsai, 2004; Brenner és Swanik, 2007; Partington és mtsai, 2013, Wyrick és mtsai, 2016), valamint a szabadjára engedő edzői attitűd (Pinczés és Pikó, 2013a) mind növelhetik az alkoholfogyasztás előfordulásának valószínűségét. A rizikótényezők másik csoportját azok a pszicho-szociális faktorok alkotják, amelyek a normakövetéssel és a csoporthatásokkal kapcsolatosak. Ilyen például a kortárshatást jelző pozitív sportmotivációk megléte (a sportolás lehetőséget ad a társasági életre, barátságok kialakítására), vagy a kortársak alkoholfogyasztása (Wichstrom és Wichstrom, 2009). A pszicho-szociális háttértényezők egy másik csoportja az iskolai teljesítményre vonatkozik: a gyengébb iskolai teljesítmény (Sekulic és mtsai, 2012) és az iskolai hiányzások magasabb száma (Zenic és mtsai, 2015) szintén valószínűsíti az alkoholfogyasztást. A pszicho-szociális háttértényezők harmadik csoportjába a családdal kapcsolatos rizikófaktorok tartoznak: a család kedvezőtlen anyagi helyzete, a szülői odafigyelés alacsonyabb szintje, a szülő-gyermek konfliktusok gyakori előfordulása (Zenic és mtsai, 2015) szintén a kockázatos alkoholfogyasztást valószínűsítő tényezők. Végezetül megnevezhetjük a mentális és lelki állapotra vonatkozható pszicho-szociális rizikófaktorokat, mint amilyen a boldogság alacsony percipiált szintje (Zhou és mtsai, 2015), a pozitív megerősítés igénye, illetve a stresszel való megküzdés képességének a hiánya (O'Brien és mtsai, 2007). A vizsgálatok túlnyomó többsége arra is rávilágított, hogy a sportági típus a különböző háttértényezőktől függetlenül is befolyásoló szereppel bír az alkoholfogyasztásra.

A sportolói kábítószer-fogyasztás tekintetében is szintén számos prediktort azonosítottak a vizsgálatok. Ezek egy része szintén a sporthoz köthető rizikótényezők, mint az iskolai kereteken kívüli, sportolással töltött órák magasabb száma, a hosszabb edzések, az alacsonyabb versenyzői szint (Wichstrom és Wichstrom, 2009) és – érdekes módon – a jó sportteljesítmény (Sekulic és mtsai, 2014; Zenic és mtsai, 2015). Pszicho-szociális szempontból főként a családdal kapcsolatos tényezők jelenhetnek veszélyt a sportolók kábítószer-fogyasztására, mint amilyen a hiányos családstruktúra (Veliz és mtsai, 2013), a gyakori szülő-gyermek konfliktus, a hanyag szülői odafigyelés, a család kedvezőbb anyagi helyzete, valamint az apa magasabb iskolai végzettsége (Sekulic és mtsai, 2014; Zenic és mtsai, 2015). Mindezen túl nem elhanyagolható a kortársnyomás (Wichstrom és Wichstrom, 2009) és az iskolai magatartásbeli problémákból fakadó felfüggesztések (Veliz és mtsai, 2013) befolyásoló szerepe sem.

A dohányzást illetően szintén számos, a sportolással együtt járó rizikófaktorot azonosítottak a szerzők.

Az iskolán kívüli hosszabb sportolási tevékenység, az egyesületi keretek között folyó sporttevékenység (Peretti-Watel és mtsai, 2002), a sporttevékenységgel töltött órák magas száma (leányoknál), a két óránál tovább tartó edzések (fiúknál), a magas versenyzési szint (Peretti-Watel és mtsai, 2003,) és a szabadjára engedő, engedékeny edzői attitűd (Pinczés és Pikó, 2013a) növelik a dohányzás előfordulását sportolók között. Ezen kívül a sportolók dohányzási hajlandóságát a különböző pszicho-szociális kontextuális tényezők is befolyásolják, mint a kortárshatás (Wichstron és Wichstrom, 2009), a családban előforduló dohányzás (Fujimoto és mtsai, 2012), a gyakori konfliktus a szülővel (Sekulic és mtsai, 2014), a szülők gyakori távolléte (Zenic és mtsai, 2015), a gyengébb iskolai teljesítmény és az iskolai hiányzások magas száma (Sekulic és mtsai, 2012), illetve a társasági elfogadottság alacsony szintje (Wichstron és Wichstrom, 2009).

Megbeszélés és következtetések

A sportági típusok és a pszichoaktív szerhasználat közötti összefüggéseit vizsgáló, az elmúlt 15 év során megjelent tanulmányok áttekintését követően megállapíthatjuk, hogy az egyéni és csapatsportolók rizikóprofilja inkább eltéréseket mutat az alkoholfogyasztás és a kábítószer-fogyasztás tekintetében, ugyanakkor nem beszélhetünk sportági típus határról a dohányzás relációjában. Az is látható, hogy a sportági típus és a szerfogyasztás összefüggéseinek viszonylatában egymásnak ellentmondó eredmények is napvilágot láttak, melyek oka részben az eltérő kutatás-módszertani megközelítések alkalmazásában keresendő: nehéz összehasonlítani az eltérő mintaelemszámú és kormegoszlású, különböző vizsgálati eszközökkel kivitelezett kutatások eredményeit (**1. táblázat**). Ebből fakadóan további, módszertanilag sztetenderdizált vizsgálatokra van szükség a sportági típus és a pszichoaktív szerhasználat közötti összefüggések pontosabb megértéséhez.

Az is vitathatatlan, hogy a sportolók pszichoaktív szerhasználatát – a sportági típuson kívül – más háttértényezők is befolyásolják, amelyek egy része sport specifikus tényező (sportegyesületi légkör, versenyzési szint), más része pedig – hasonlóan a normálpopulációs vizsgálatokhoz – pszicho-szociális tényező. Véleményünk szerint a sportági különbségek és a pszichoaktív szerhasználat összefüggéseire irányuló kutatásoknak előtérbe kell helyezniük a jövőben a szerfogyasztás előfordulását megbízhatóan predikáló pszicho-szociális háttértényezők együttes, komplex vizsgálatát. Ezen tényezők közül a legfontosabbak a csapattársakkal, klubtársakkal, vagy kortársakkal és barátokkal együtt töltött több idő (Boyes és mtsai, 2017; Márványkövi és mtsai, 2013), a kapcsolódási szokások, a csapatot és egyesületet körbevevő légkör, a társas-ökológiai háttér (McLeroy és mtsai, 1988), a csapaton belüli csoportkohézió és kötődés (Grossbard és mtsai, 2009), valamint az olyan pszichés tényezők jelenléte, mint a fokozott stressz, szorongás (Bray és mtsai, 2000), a depresszió (Pikó, 2008) vagy a szenzoros élménykeresés magas szintje (Márványkövi és mtsai, 2013). Utóbbiak nem csak a normálpopulációban (Conway és

mtsai, 2006), de a versenysportban is szerhasználat-hoz vezethetnek (Grace és mtsai, 2017), amiben az egyéni sportolók fokozottabb kockázatnak vannak kitéve (Vingender, 2003; Han és mtsai, 2006).

Szakirodalmi áttekintésünket követően megállapíthatjuk, hogy az eddigi vizsgálatok figyelmen kívül hagyták a fentiekben felsorolt háttértényezők együttes vizsgálatát, jóllehet mindezek figyelembe vételével pontosabb választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy vajon a sportági típusnak tényleges szerep jut-e a versenysportolók rizikóprofiljának befolyásolásában, vagy annak hátterében más, a pszichoaktív szerfogyasztással szoros összefüggésben álló pszicho-szociális tényezők állnak.

Kérdéseink megválaszolására olyan kutatásokra lenne szükség, amelyek elkülönítve vizsgálják a sportolás különböző szintjein versenyzőket (élsport, élsport közeli versenysport, szervezett keretek közötti versenysport (iskolai vagy egyetemi versenysport), illetve a különböző korosztályokat (utánpótlás és felnőtt) azzal a céllal, hogy felfedjék a pszicho-szociális és a sportági típus tényezők (egyéni-csapatsport) egymáshoz viszonyított befolyásoló szerepét. A sportági típus mentén történő vizsgálódás mindezen túl lehetővé teszi a sportági differenciákat is szem előtt tartó prevenció és intervenció lehetőségei és módszerei kidolgozását és alkalmazását, amely a versenyzőket felkészítő edzők és edzői stáb hasznára lehet. Ebből fakadóan az ilyen célzatú kutatások tervezésekor és kivitelezésekor nagy hangsúlyt kell fektetni az egészségfejlesztési és megelőzési szempontokra is.

Felhasznált irodalom

- Boyes, R., O'Sullivan, D.E., Linden, B., McIsaac, M., Pickett, W. (2017): Gender-specific associations between involvement in team sport culture and Canadian adolescents' substance-use behavior. *SSM – Population Health*, **3**: 663-673.
- Bray, S.R., Martin, K.A., Widmeyer, W.N. (2000): The relationship between evaluative concerns and sport competition state anxiety among youth skiers. *Journal of Sport Sciences*, **18**: 353-361.
- Brenner, J., Swanik, K. (2007): High-risk drinking characteristics in collegiate athletes. *Journal of American College Health*, **56**: 3. 267-272.
- Brisola-Santos, M.B., Joao Guilherme, M.G., Gil, F., Sampaio-Junior, B., Marin, M.C.D., Guerra de Andrade, A., Richter, K.P., Glick, I.D., Baltieri, D.A., Joao Mauricio, C.M., (2016): Prevalence and correlates of cannabis use among athletes – A systematic review. *The American Journal on Addictions*, **25**: 518-528.
- Conway, K.P., Compton, W., Stinson, F.S., Grant, B.F. (2006): Lifetime comorbidity of DSM-IV mood and anxiety disorders and specific drug use disorders: Results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *The Journal of Clinical Psychiatry*, **67**: 2. 247-257.
- Cottler, L.B., Abdallah, A.B., Cummings, S.M., Barr, J., Banks, R., Forchheimer, R. (2011): Injury, pain, and prescription opioid use among former National Football League (NFL) players. *Drug and Alcohol Dependence*, **116**: 188-194.
- Cronin, C.J., Flemming, K., Shaw, I., Shaw, B.S. (2014): Behavioural risk factors among South African student athletes. *African Journal for Physical, Health Education, Recreation and Dance*, Supplement **2**: 113-120.

- Diehl, K., Thiel, A., Zipfel, S., Mayer, J., Schneider, S. (2014): Substance use among elite adolescent athletes: Findings from the GOAL Study. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports*, **24**: 1. 250-258.
- Ford, J.A. (2007): Substance use among college athletes: a comparison based on sport/team affiliation. *Journal of American College Health*, **55**: 6. 367-373.
- Fujimoto, K., Unger, J.B., Valente, T.W. (2012): A network method of measuring affiliation-based peer Influence: assessing the influences of teammates' smoking on adolescent smoking. *Child Development*, **83**: 2. 442-451.
- Grace, L.A., Knight, C.J., Rodgers, W.M., Clark, A.M. (2017): Exploring the role of sport in the development of substance addiction. *Psychology of Sport and Exercise*, **28**: 46-57.
- Grossbard, E.B., Geisner, I.M., Nighbors, C., Kilmer, J.R., Larimer, M.E. (2007): Are drinking games sport? College athlete participation in drinking games and alcohol-related problems. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, **68**: 97-105.
- Grossbard, J., Hummer, J., La Brie, J., Pederson, E., Neighbors, C. (2009): Is substance use a team sport? Attraction to team, perceived norms, and alcohol and marijuana use among male and female intercollegiate athletes. *Journal of Applied Sport Psychology*, **21**: 247-261.
- Han, D.H., Kim, J.H., Lee, Y.S., Bae, S.J., Bae, S.J., Kim, H.J., Sim, M.Y., Sung, Y.H., Lyoo, I.K. (2006): Influence of temperament and anxiety on athletic performance. *Journal of Sports Science and Medicine*, **5**: 381-389.
- Kulesza, M., Grossbard, J.R., Kilmer, J., Copeland, A.L., Larimer, M.E. (2014): Take one for the team? Influence of team and individual sport participation on high school athlete substance use patterns. *Journal of Child Adolescent Substance Abuse*, **23**: 4. 217-223.
- Lane, D.C., De Camp, W. (2017): Sports will keep 'em out of trouble': a comparative analysis of substance use among adolescents and young adults. *Journal of Sport and Health Research*, **9**: 1. 41-52.
- Lisha, N.E., Sussman, S. (2010): Relationship of high school and college sports participation with alcohol, tobacco, and illicit drug use: A review. *Addictive Behaviours*, **35**: 399-407.
- Lisha, N.E., Crano, W.D., Delucchi, K.L. (2014): Participation in team sports and alcohol and marijuana use initiation trajectories. *Journal of Drug Issues*, **44**: 1. 83-93.
- Lorente, F.O., Souville, M., Griffet, J., Grelot, L. (2004): Participation in sports and alcohol consumption among French adolescents. *Addictive Behaviours*, **29**: 5. 941-994.
- Martens, M., Watson, J.C., Beck, N.C. (2006): Sport-type differences in alcohol use among intercollegiate athletes. *Journal of Applied Sport Psychology*, **18**: 136-150.
- Martinsen, M., Sundgot-Borgen, J. (2014): Adolescent elite athletes' cigarette smoking, use of snus, and alcohol. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, **24**: 439-446.
- Márványkövi F., Rácz J., Németh Á. (2013): Szülők szerepe a probléma viselkedésekben: a szülők még számítanak? *Magyar Pszichológiai Szemle*, **68**: 3. 499-531.
- Mays, D., Thompson, N., Kushner, H.I., Mays, D.F., Farmer, D., Windle, M. (2010): Sports-specific factors, perceived peer drinking, and alcohol-related behaviours among adolescents participating in school-based sports in South-west Georgia. *Addictive Behaviours*, **35**: 235-241.
- McLeroy, K., Bibeau, D., Steckler, A., Glanz, K. (1988): An ecological perspective on health promotion programs. *Health Education Quarterly*, **15**: 351-377.
- Mikulán R., Keresztes N., Pikó B. (2010): A sport mint védőfaktor: fizikai aktivitás, egészség, káros szenvedélyek. In: Pikó B. (szerk): *Védőfaktorok nyomában*. Nemzeti Drogmegelőzési Intézet. L'Harmattan, Budapest, 115-130.
- Mikulán R., Pikó B. (2012): Iskoláskorú sportoló fiatalok káros szenvedélyeinek vizsgálata sportmotivációik és a sportáguk típusa tükrében. *Iskolakultúra*, **12**: 4. 35-49.
- O'Brien, K.S., Blackie, M., Hunter, A. (2007): Hazardous drinking in elite New Zealand sportspeople. *Alcohol and Alcoholism*, **40**: 239-241.
- Partington, S., Partington, E., Heather, N., Longstaff, F., Allsop, S., Jankowski, M., Wareham, H., Stephens, R., Gibson, A.S.C. (2013): The relationship between membership of a university sports group and drinking behaviour among students at English Universities. *Addiction Research and Theory*, **21**: 4. 339-347.
- Peretti-Watel, P., Beck, F., Legleye, S. (2002): Beyond the U-curve: the relationship between sport and alcohol, cigarette and cannabis use in adolescents. *Addiction*, **97**: 707-716.
- Peretti-Watel, P., Guagliardo, V., Verger, P., Pruvost, J., Mignon, P., Obadia, Y. (2003): Sporting activity and drug use: alcohol, cigarette and cannabis use among elite student athletes. *Addiction*, **98**: 9. 1249-1256.
- Perkins, H.W. (2002): Social norms and the prevention of alcohol misuse in collegiate contexts. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, **14**: 164-172.
- Pikó, B. (2000): Health-related predictors of self-perceived health in a student population: the importance of physical activity. *Journal of Community Health*, **25**: 125-137.
- Pikó B. (2008): Szegedi Ifjúságkutatás 2000, 2008: Káros Szendvélyek és a depressziós tünetegyüttes előfordulása serdülők körében. *Magyar Epidemiológia*, **5**: 3-4. 213-227.
- Pinczés T., Pikó B. (2013a): A sport mint mítosz? Összehasonlító egészségmagatartási vizsgálat sporttagozatos és általános tantervű középiskolások körében. *Magyar Epidemiológia*, **9-10**: 4-1. 55-65.
- Pinczés T., Pikó B. (2013b): Debreceni Sportiskola serdülőkorú versenyzőinek dohányzási és alkoholfogyasztási szokásai sportág típus és az edzői nevelés tükrében. *Magyar Sporttudományi Szemle*, **14**: 3. 41-47.
- Sekulic, D., Ostojic, M., Ostojic, Z., Hajdarevic, B., Ostojic, L. (2012): Substance abuse prevalence and its relation to scholastic achievement and sport factors: An analysis among adolescents of the Herzegovina-Neretva canton in Bosnia and Herzegovina. *BMC Public Health*, **12**: 274.
- Sekulic, D., Ostojic, M., Vasilj, M., Coric, S., Zenic, N. (2014): Gender-specific predictors of cigarette smoking in adolescents: an analysis of sport participation, parental factors and religiosity as protective/risk factors. *Journal of Substance Use*, **19**: 1-2. 89-94.
- Taylor, E.A., Ward, R.M., Hardin, R. (2017): Examination of drinking habits and motives of collegiate student-athletes. *Journal of Applied Sport Management*, **9**: 1. 56-77.
- Terry-McElrath, Y.M., O'Malley, P.M. (2011): Substance use and exercise participation among young adults: parallel trajectories in a national cohort-sequential study. *Addiction*, **106**: 10. 1855-1865.

Veliz, P.T., Boyd, C., McCabe, S.E. (2013): Playing through pain: sports participation and nonmedical use of opioid medications among adolescents. *American Journal of Public Health*, **103**: 5. 28-30.

Veliz, P., Schulenberg, J., Partick, M., Kloska, D., McCabe, S.E., Zarrett, N. (2015): Competitive sports participation in high school and subsequent substance use in young adulthood: Assessing differences based on level of contact. *International Review for the Sociology of Sport*, **52**: 2. 240:259.

Vingender I. (2003): *A droghasználat szociális kontextusa*. Semmelweis Egyetem, Egészségügyi Főiskolai Kar, Budapest, 227-264.

Wichstrom, T., Wichstrom, L. (2009): Does sport participation during adolescence prevent later alcohol, tobacco, and cannabis use? *Addiction*, **104**: 1.138-149.

Wyrick, D.L., Milroy, J.J., Reifsteck, E.J., Rulison, K.L., Dudley, W.N. (2016): Investigating risk factors predictive of problem outcomes experienced by first year drinking and non-drinking collegiate student-athletes. *Journal of Alcohol and Drug Education*, **60**: 3. 22-41.

Zenic, N., Terzic, A., Rodek, J., Spasic, M., Sekulic, D. (2015): Gender-specific analyses of the prevalence and factors associated with substance use and misuse among Bosniak adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, **12**: 6. 6626-6640.

Zhou, J., Heim, D., O'Brien, K. (2015): Alcohol consumption, athlete identity, and happiness among student sportspeople as a function of sport-type. *Alcohol and Alcoholism*, **50**: 5. 617-623.

